

uticaj industrijalizacije poljoprivrede na ugled zanimanja seljaka

đuro stevanović

filozofski fakultet
univerziteta u nišu,
niš, jugoslavija

Istraživanja o društvenom ugledu seljaka gotovo posvuda u svetu pokazuju slične rezultate: seljak je vrlo nisko rangiran, prvenstveno zbog niskog dohotka, bez obzira na razinu društvenog značenja same poljoprivrede. Osim toga, poljoprivreda je i zbog drugih razloga neprivaćna kao osnova egzistencije.

Autorovo istraživanje ovoga problema ukazuje i na razlike među seljacima u ocenama svoga ugleda i položaja, materijalnih uslova radnika i službenika u privredi, rukovodilaca i dr. Razlike u stavovima pojedinih poljoprivrednika prvenstveno proizlaze iz stepena industrijalizovanosti gazdinstva, a manje iz udruženog/neudruženog statusa, veličine poseda i sl.

Autor zaključuje da industrijalizacija individualne poljoprivrede značajno utiče na stav o sopstvenoj i drugim profesijama. Industrijalizovani seljak povoljnije ocenjuje svoj ugled, odnosno povoljnije ocenjuje kvalitet i način života seljaka.

primljeno listopada 1988.

Uvažavanje nekog zanimanja podrazumeva percepciju, odnosno viđenje mesta što ga ono zauzima na hijerarhijskoj lestvici ugleda. Shodno tome, društveni značaj zanimanja zavisi od shvatanja stepena neopodnosti datog zanimanja za funkcionisanje društva, odnosno podele rada u društvu.

Društvena podela rada nužno stvara diferenciranu moć zanimanja. Otuda i hijerarhijske lestvice zanimanja dobijene na osnovu značaja koji pojedina zanimanja imaju za društvo i koliko ih članovi društva cene i uvažavaju.¹⁾ Različita zanimanja imaju različit ugled i značaj za društvo.

U našoj društvenoj nauci ne pravi se razlika između pojmova zanimanje i profesija, nego se oni koriste kao sinonimi. Na to upućuje

1) Donald J. Treiman: Ugled zanimanja u komparativnoj perspektivi, Acad. Press, Inc. 1977.

izbor nekih definicija zanimanja — profesija. Radomir Lukić kaže: »Jedno zanimanje kao društvena skupina sastoji se iz ljudi koji u procesu društvene podele rada vrše istu vrstu rada, odnosno proizvode istu vrstu proizvoda i na isti način.«²⁾ Danilo Ž. Marković daje sledeću definiciju zanimanja: »Profesija (zanimanje) kao specijalizovane aktivnosti koje vrše određene društvene grupe po pravilu na institucionalizovan način obezbeđujući sebi egzistenciju.«³⁾

»Profesija je delatnost koju neko lice vrši relativno trajno, na ustaljen način te ta delatnost čini izvor egzistencije i za njeno vršenje čovek se priprema sticanjem profesionalnog stručnog obrazovanja«, ističe M. Stojanov.⁴⁾

U jedinstvenoj metodologiji za izradu nomenklature zanimanja stoji: »Zanimanje predstavlja skup tehnološko-organizaciono srodnih i međusobno povezanih reprezentativnih poslova i radnih zadataka bez obzira na granu delatnosti koji se u relativno trajnim kombinacijama javljaju kao osnova udruživanja rada i sticanja dohotka pojedinaca u različitim organizacijama udruženog rada privrede, društvenih delatnosti i drugim područjima rada, a koji zahtevaju određena znanja, sposobnosti i veštine.«⁵⁾

Šta je zajedničko navedenim definicijama? Najpre to da se zanimanje određuje vrstom posla. Za takvo shvatanje zanimanja važi stav da je zanimanje samo lična oznaka pojedinca s obzirom na rad koji trenutno obavlja.

Dakle, da bismo zanimanje razlikovali od drugih aktivnosti (nezanimanja) ljudi, možemo navesti sledeća bitna obeležja, odnosno elemente sadržaja ovog pojma:

— zanimanje se zasniva, odnosno pretpostavlja podelu rada u društvu, ono je specijalizovana delatnost razgraničena od ostalih aktivnosti — delatnosti unutar određene podele rada,

— to je delatnost koja pojedincu, odnosno društvenoj grupi omogućuje ekonomsku egzistenciju, odnosno obezbeđuje osnovne izvore prihoda,

— za razliku od drugih privremenih i povremenih aktivnosti, zanimanje pretpostavlja relativnu trajnost i ustaljenost u proizvodnji određenih predmeta i pružanju određenih usluga.

Ukratko, zanimanje je specijalizovana delatnost pojedinca (ili društvenih grupa) koju, unutar određene društvene podele rada, na relativno trajan i ustaljen način, obavljaju pojedinci (ili društvene grupe) koristeći pri tom svoja znanja, veštine i sposobnosti i obezbeđujući sebi osnovne izvore prihoda, odnosno ekonomsku egzistenciju i odgovarajući društveni položaj.

Poznato je da u uslovima socijalističkog društva postoje razlike između slojeva i grupa koje određuju odnos prema sredstvima za proizvodnju, njihove uloge u društvenoj organizaciji rada i mesta u raspodeli materijalnih dobara pa i ugleda.

■

2) Radomir Lukić: Osnovi sociologije, 1976. Naučna knjiga, Beograd, str. 238.

3) Danilo Ž. Marković: Sociologija rada, Beograd: Savremena administracija, 1975.

4) Mladen Stojanov: Profesionalizacija rada u poljoprivredi i položaj poljoprivrednika, Novi Sad: Matica srpska, 1979, str. 21.

5) Vidi detaljnije: Jedinstvena metodologija za izradu nomenklature zanimanja.

Radomir Lukić kaže da je selo potisnuto na poslednje mesto u društvu kako po značaju, tako i po ugledu. Nekad su se seljaci ponosili svojstvom seljaka, a njihovi sinovi koji su se otisnuli u grad, ponosili su se svojim seljačkim poreklom. Ma koliko da je i tada seljak bio poslednji po značaju na društvenoj lestvici, »ipak on sam nije bio izgubio samopoštovanje i nije panično kao gonjena zver bežao u grad ili bar »spasavao« svoju decu slanjem tamo. Danas je postalo sramota biti seljak, a oni koji nisu uspeli da pobegnu osećaju se osramoćeni i nesrećni.«⁶⁾

Veliki broj seljaka smatra da im ugled nije na nivou društvenog značaja. Sama činjenica da su retki oni koji žele da budu poljoprivrednici govori, između ostalog, i o niskom društvenom ugledu ove društvene grupe.

Uzroke nesklada između društvenog značaja i ugleda poljoprivrednika Krsto Kilibarda vidi u tome što naučno-tehnološka revolucija nije još adekvatno primenjena u poljoprivredi, tako da nisu došle do punog izražaja one posledice koje ona sobom nosi: još je niska produktivnost rada, niski su lični dohoci.⁷⁾

I Vlado Puljiz misli da je seljak nisko rangiran zbog niskog dohotka.⁸⁾ Sem u Australiji i Novom Zelandu, svuda u svetu poljoprivrednici imaju niske dohotke. U zapadnoevropskim zemljama njihov se dohodak kreće 60—70% od dohotka u drugim privrednim delatnostima.

Seljaci nezavisno od nekih prednosti seljačkog gazdinstva smatraju sebe diskriminisanim.⁹⁾ Rad na seljačkom gazdinstvu je neatraktivan kao osnova egzistencije. O tome svedoče i veće migracije kod neindustrijalizovanih gazdinstava.¹⁰⁾

a) uticaj nivoa industrijalizacije na stavove o načinu poboljšanja ugleda seljaka

Stoga smo seljake u našem istraživanju pitali šta bi trebalo učiniti da im način života postane bolji i njihovi poslovi više cenjeni u društvu.¹¹⁾ Najveći broj anketiranih misli da treba izjednačiti individu-

6) Radomir Lukić: Civilizaciona revolucija na selu, *Sociologija sela*, 31—32/1971.

7) Krsto Kilibarda: Savez komunista i društveno-ekonomski preobražaj sela.

8) V. Puljiz navodi rezultate istraživanja prema kojima seljaci od 10 rangova zauzimaju 9. mesto (iza njih su nekvalificirani radnici). Razloge za tako nizak status nalazi pre svega u niskom dohotku (Stenografske beleške sa panel diskusije, »Društveno vrednovanje zemljoradničkog rada«, Zadrudni savez Jugoslavije, Beograd, 1981.)

9) U rečenicama našeg jezika je, na primer naziv seljak (u pravom značenju: poljoprivredni proizvođač, stanovnik sela) dat onom kome je osnovno zanimanje obradivanje zemlje, zemljoradnik, a to ima pogrdno značenje (nevaspitan čovek, prostak), Savić-Rabrenović, Naučni skup — Obrazovanje i poljoprivreda, Zrenjanin, 1987. Ne možemo mi podići ugled seljaku nekakvim merama za podizanje ugleda. Ugled se stiče odgovarajućim merama stavljanjem u odgovarajući društveni položaj. Ugled jednog zanimanja ili profesije zavisi uglavnom od tri činioca. Prvo, to je njegov materijalni položaj, što se šire naziva i socijalni status, socijalni položaj. Drugo to je njegov politički položaj i treće, njegov kulturni položaj. U sva ova tri vida seljaštvo u nas je, kao što smo već čuli, na periferiji ili na margini, Radomir Lukić, Zadrudni savez Jugoslavije u panel diskusiji: Društveno vrednovanje zemljoradničkog rada, (stenografske beleške), 1981.

10) U istraživanju smo sva gazdinstva grupisali u četiri nivoa: 1) industrijalizovano gazdinstvo, 2) u procesu industrijalizacije, 3) na početku industrijalizacije, 4) neindustrijalizovana gazdinstva. Detaljnije o tome vidi u doktorskoj disertaciji Đure Stevanovića: Društvene posledice industrijalizacije poljoprivrede u Jugoslaviji, Beograd, 1988, str. 135.

11) Istraživanje kojim je rukovodio autor: Društveno-ekonomske pretpostavke i posledice udruživanja individualnih poljoprivrednika sa OUR-ima PKB-a (uzorak 1006 gazdinstava).

alne poljoprivrednike sa zaposlenima u privredi i u pogledu radnog vremena i u pogledu penzionog, socijalnog i zdravstvenog osiguranja, da treba materijalno osnažiti seljaka, znači smanjiti porez, dažbine, podići i stabilizovati cene poljoprivrednih proizvoda.

Međutim, ovi stavovi (šta činiti da bi posao bio cenjeniji), analizirani prema stepenu industrijalizacije, pokazuju da se gazdinstva koja nisu industrijalizovana i ona tek u začetku tih promena u manjoj meri zalažu za materijalno osnaženje seljaka dok se gazdinstva u kojima su ti procesi u toku ili su poodmakli u većoj meri zalažu za izjednačavanje individualnih poljoprivrednih proizvođača sa onima u udruženom radu i za materijalno osnaženje seljaka podizanjem naravno i cene proizvoda. Za izjednačavanje uslova rada u poljoprivredi i industriji u osnovi se najviše zalažu industrijalizovana gazdinstva u kojih su domaćini srednjeg i višeg obrazovanja.

Gotovo da nema bitne razlike između udruženih i neudruženih u mišljenjima da treba materijalno osnažiti seljake (38% neudruženih, 41% udruženih industrijalizovanih gazdinstava, zatim blizu 40% neudruženih i 42% udruženih u procesu industrijalizacije). Za izjednačavanje uslova života i rada sela i grada zalaže se 15,6% neindustrijalizovanih neudruženih, a 12% udruženih.

Poboljšanje svoga ugleda seljaci vide u izjednačavanju uslova rada i života sa zaposlenima u udruženom radu u gradu i u pogledu vremena rada i socijalne sigurnosti kao i u povećanju dohotka poljoprivrednika. U ovim stavovima ima razlike između industrijalizovanih i neindustrijalizovanih gazdinstava: daleko veći postotak industrijalizovanih u ovome vidi poboljšanje ugleda seljaka.

Nema bitnijih razlika u učestalosti ovih stavova po nizu drugih obeležja — udruženi—neudruženi, veličini poseda i drugih, sem što su obrazovaniji domaćini industrijalizovanih gazdinstava izričitiji u zahtevu da treba izjednačiti uslove.

b) uticaj stepena industrijalizovanosti na stavove o načinu života drugih neseljačkih slojeva

Na pitanje kako ocenjujete materijalne uslove kao i način života službenika u privredi u odnosu na vas, svi iz grupe neindustrijalizovanih gazdinstava misle da je bolji život službenika. Takvog je mišljenja i 86% industrijalizovanih i isto toliko gazdinstava koja su u procesu industrijalizacije. Stav da je život službenika lošiji od njihovog, ima svako dvanaesto u procesu i svako sedmo industrijalizovano gazdinstvo.

Što su gazdinstva manje industrijalizovana to imaju povoljnije mišljenje o načinu života službenika.

Kako ocenjujete život rukovodilaca u privredi u odnosu na život seljaka? Slične su tendencije — industrijalizovana gazdinstva u većoj meri misle da je život rukovodilaca lošiji, ali u grupi neindustrijalizovanih veći broj misli da je život rukovodilaca bolji.

Ta razlika je primetnija u stavovima o životu radnika u privredi. Svako drugo industrijalizovano i gotovo sva neindustrijalizovana gazdinstva misle da je život radnika bolji od njihovog, a svako treće industrijalizovano ima stav da je život radnika lošiji od njihovog.

Kada se pogledaju stavovi prema pretežnoj vrsti proizvodnje (ratarska, stočarska ili mešovita), može se videti da ima razlika u stavovima o boljem ili lošijem životu pojedinih slojeva. Industrijalizovani ratari misle (43%) da radnici žive bolje a 38% lošije; oni u ratarsko-stočarskoj proizvodnji 55% da je bolji, a 22% da je lošiji; a u mešovitoj proizvodnji 64% da je bolji, 27% da je lošiji. Dakle seljaci koji se bave ratarstvom manje u odnosu na druge delatnosti imaju povoljne stavove o životu radnika u privredi, a procentualno veći broj u stočarskoj i mešovitoj proizvodnji smatra da je bolji život radnika u privredi od njihovog.

Kada se posmatra nivo industrijalizovanosti očigledno je da članovi industrijalizovanih gazdinstava nešto više od drugih misle da je život službenika lošiji. Da je život službenika bolji misle dve trećine industrijalizovanih i u procesu sa malog poseda¹²⁾ i svi neindustrijalizovani. Da je život službenika bolji, misli 84% iz grupe poseda do 5 ha i od 5—8 ha i 80% preko 8 ha. Po pravilu, neindustrijalizovani, bez obzira na veličinu poseda uvek misle da je život službenika bolji od njihovog. Međutim, drukčije se gleda na život radnika. Evo šta kazuju podaci u zavisnosti od veličine poseda. Sa poseda do 3 ha 54% industrijalizovanih misli da je život radnika bolji, sa poseda do 5 ha — 56%, sa poseda do 8 ha — 55%, i preko 8 ha — 45%. Da je život radnika lošiji u odnosu na njihov smatra sa malog poseda 34%, sa poseda do 5 ha i do 8 ha 30,6%, a sa poseda preko 8 ha 100%.

Od industrijalizovanih gazdinstava povoljniji status daje se rukovodiocima koji su u neprivredi. Uslovi života radnika u neprivredi povoljnije se ocenjuju od života radnika u privredi. Tako svaki treći iz grupe industrijalizovanih misli da je lošiji život radnika u privredi kao i svaki peti sa malog poseda i svaki treći iz ostalih grupa poseda. Što je gazdinstvo industrijalizovanije to je veći procenat mišljenja o lošijem životu radnika u odnosu na njihov život i naravno manji procenat onih koji misle da je život radnika bolji. Tako u okviru povećanog poseda 70% neindustrijalizovanih misli da je život radnika bolji nego njihov, iz grupe u začetku 56%, a iz grupe industrijalizovanih 51%. Kod gazdinstava gde se posed smanjuje 82% neindustrijalizovanih misle da je život radnika bolji, a to misli 64% u procesu industrijalizacije i 60% industrijalizovanih. Od onih koji nameravaju smanjiti posed svi neindustrijalizovani i oni u začetku misle da je život radnika bolji, a tako misli i 88% u procesu i 75% industrijalizovanih. Trebalo bi utvrditi mada je to ovaj put nemoguće i nije predmet ove analize, šta zapravo uzrokuje ovakve stavove o životu radnika u zavisnosti od povećanja ili smanjenja poseda. Činjenica je jasna: da nezavisno od namera o povećanju (da ostane isti ili pak da se smanji posed) industrijalizovana gazdinstva imaju veću učestalost odgovora koji kazuju da je život radnika u privredi lošiji, u odnosu na njihov život. Međutim, šta upravo uslovljava da gazdinstva koja smanjuju posed misle (u daleko većem procentu od onih koji povećavaju posed) da je život radnika u odnosu na njihov bolji. Čine li to zato što im se posed već smanjuje ili pak smanjuju posed da bi upravo »prešli u radnike«.

Gazdinstva koja će smanjiti svoj posed u većoj meri misle da je život službenika daleko bolji od njihovog života, manji procenat gazdin-

12) Za potrebe istraživanja sva gazdinstva smo grupisali prema veličini poseda: mali posed do 3 ha, srednje mali 3—5 ha, srednje veliki 5—8 ha i veliki preko 8 ha.

Slična je tendencija i u oceni načina života rukovodilaca s tim što je ovde mnogo veći procenat onih koji misle da je život rukovodilaca bolji (90% iz grupe koja ima nameru da poveća posed, 95% onih koji imaju nameru da posed ostane isti ili da se smanji). Da je život rukovodilaca lošiji smatra samo 3,5% iz grupe industrijalizovanih koja nameravaju da povećaju posed i 2,7% iz grupe koja nameravaju da smanje posed. Očito je, dakle, da se o načinu života rukovodilaca ima mnogo povoljnije mišljenje. I ovde je karakteristično to da je, što je gazdinstvo industrijalizovanije to je manji procenat onih (ali neznatno manji) koji misle da je život rukovodilaca bolji od seljačkog.

Grupa gazdinstava koja ima nameru da smanjuje posed (u odnosu na druge dve grupe — posed isti — posed se povećava) ima povoljnije mišljenje o životu radnika u privredi. Da je lošiji život radnika u odnosu na život seljaka misle 20% iz grupe koja namerava da poveća posed, 18,2% koja nameravaju da smanje posed. Praktično industrijalizovana gazdinstva, u zavisnosti od namera povećanja (ili nepovećanja) poseda imaju različite stavove, tako da najpovoljnija mišljenja o životu radnika imaju ona gazdinstva koja nameravaju da smanje posed, pa potom nešto manje povoljna ona koja nameravaju da povećaju posed. Gazdinstva koja imaju nameru da povećaju posed smatraju da je život radnika, i ne samo radnika, lošiji od njihovog.

Seljaci smatraju da je život drugih slojeva u našem društvu bolji. Oni povoljnije ocenjuju način života intelektualnih profesija od manualnih zanimanja.

Međutim, s rastom nivoa industrijalizacije gazdinstva smanjuje se učestalost stavova o boljem životu ostalih slojeva. To se može objasniti i poboljšanim životom industrijalizovanih gazdinstava, o čemu je već bilo reči.

Opšti je zaključak da industrijalizacija individualne poljoprivrede utiče na stav o sopstvenoj profesiji, odnosno profesijama u gradu. Povoljnije se ocenjuje svoj ugled jer se menja tradicionalni stav o lošem životu seljaka i smanjuje ugled ostalim slojevima.

Duro Stevanović

**The Influence of Agricultural
Industrialization of the Status of
Peasant Work**

Summary

Research into the social status of peasants has given more or less the same results all over the world: the peasant ranks very low, mainly because of his low income, regardless of the social importance of agriculture itself. Besides, agriculture is unattractive as a main occupation for other reasons, as well.

The author's research into this problem also shows differences among the peasants themselves in their evaluation of their position and status, as opposed to the material conditions of workers and office workers, managers and others. Differences in peasants' attitudes result mainly from the degree of industrialization on their farms and less from their status as associated/non-associated, the size of the farm, and so on.

The author concludes that the industrialization of private agriculture has greatly influenced the peasants' attitude towards their own and other professions. An industrialized peasant judges his status higher, which means he has a better opinion of the quality and way of peasant life. ●

**Влияние индустриализации
сельского хозяйства на репутацию
профессии земледельца**

Резюме

Исследования общественной репутации крестьян, проведенные почти во всем мире в конечном итоге во многом идентичны: профессия земледельца отрицательно оценивается и крестьянин занимает низкое положение в системе иерархии в первую очередь из-за низкого дохода, несмотря на уровень общественного значения самого сельского хозяйства.

В рамках исследования проведенного автором, обнаружены различия в оценках собственной репутации и положения среди крестьян, материальных условиях рабочих и трудящихся в производстве, руководителей и т. п. Эти различия в формировании отношения к труду определенного числа сельскохозяйственных работников в большей мере зависят от степени индустриализации домашнего хозяйства а в меньшей — от статуса объединенного/необъединенного, величины участка и т. д.

Автор заключает, что для формирования отношения к собственной и другим профессиям важное значение имеет индустриализация индивидуального крестьянского хозяйства.

В индустриализированной сельской среде, крестьянин более позитивно оценивает свой труд и репутацию, качество и деревенский образ жизни. ●